

In WPNR 2020/7272 is de **Rode draad** Maatschappelijke bijdrage Notariaat van start gegaan. Aanleiding daarvoor was het verschijnen van de discussienota 'Hoe versterkt het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage', geschreven door oud-notaris en medewerker van dit tijdschrift mr. Christiaan Stokkermans. In 2020 zijn zeven bijdragen in de **Rode Draad** verschenen, de laatste is opgenomen in WPNR 2020/7293.

Deze bijdrage is een naschrift hierbij van Stokkermans.

De discussienota 'Hoe versterkt het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage' van mr. Christiaan Stokkermans is te raadplegen via www.knb.nl.

Het notariaat en de grand bargain

*The difficulty lies, not in the new ideas, but in escaping from the old ones, which ramify, for those brought up as most of us have been, into every corner of our minds.*¹

1. Inleiding

In 2020 zijn in het WPNR verschillende commentaren verschenen op mijn discussienota 'Hoe versterkt het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage?' uit 2018.² De redactie van het WPNR biedt mij de gelegenheid te reageren. Daar maak ik graag gebruik van.

Mijn nota is bedoeld als inzet voor discussie over de vraag hoe wijziging van wet- en regelgeving de bijdrage van het notariaat aan de samenleving kan helpen verbeteren. De focus in mijn voorstellen ligt op modernisering van de Wet op het notarisambt (Wna). Door de zorg van de KNB heeft er al heel wat discussie over plaatsgevonden. Momenteel wordt binnen de beroepsgroep een concept beleidsvisie van het KNB-bestuur over dit onderwerp besproken. Het zijn ontwikkelingen waarin het notariaat zich van zijn maatschappelijk verantwoorde kant laat zien. Op lopende interne discussies binnen de beroepsgroep die buiten het WPNR worden gevoerd, ga ik niet met naam en toenaam in. Deze hebben wel mede tot inspiratie gediend voor enkele algemene opmerkingen hierna.

De schrijvers die in het WPNR mijn discussienota hebben becommentarieerd, in volgorde van publicatie, zijn: Roes,³ Van Kordelaar,⁴ Wisse,⁵ Minkjan,⁶ Hillen-Muns,⁷ Verstappen,⁸ en Rieter.⁹ Alvorens op onderdelen van hun interessante beschouwingen in te gaan, schets ik de bredere achtergrond waartegen ik een modernisering van de Wna bezie.

2. De grand bargain

De notaris verleent hoofdzakelijk diensten in de sfeer van het familievermogensrecht, het registergoederenrecht en het vennootschaps- en rechtspersonenrecht. De functies van het notariaat op deze terreinen zou men kort kunnen omschrijven

Mr. Chr.M.
Stokkermans*

als: het bijdragen aan rechtszekerheid en rechtsbescherming in het belang van individuele burgers en de samenleving als geheel, alsmede het geven van voorlichting, advies en begeleiding.

* Oud-notaris te Amsterdam, vaste medewerker van het WPNR.
(cmstokkermans@gmail.com)

1. John Maynard Keynes, in het voorwoord van *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936).
2. De discussienota is te vinden op www.knb.nl.
3. J.S.L.A.W.B. Roes, *Praktijkhouder en notarispraktijk*, WPNR 2020/7272, p. 149-153.
4. C. van Kordelaar, *Actualisering notariële opleidingen en eigentijdse werkcultuur nodig om maatschappelijke bijdrage notariaat te versterken*, WPNR 2020/7275, p. 213-217.
5. R. Wisse, *Maatschappelijk effectief toezicht en tuchtrecht*, WPNR 2020/7279, p. 295-299.
6. E.E. Minkjan, *De KNB: de discussienota van Stokkermans en het propellormodel van Tack*, WPNR 2020/7285, p. 383-389.
7. M.I.W.E. Hillen-Muns, *Ook de notariële akte ontkomt niet aan modernisering*, WPNR 2020/7289, p. 469-479.
8. L.C.A. Verstappen, *Lees wat niet geschreven is en luister naar wat niet wordt gezegd*, WPNR 2020/7291, p. 503-511.
9. A.H.M. Rieter, *Een openbaar ambt op een doodlopende weg?*, WPNR 2020/7293, p. 547-555.

Daarbij fungeert de beroepsgroep als poortwachter voor het rechtsverkeer (een bijdrage aan het voorkomen van fraude en misstanden) en verzorgt zij servicegerichte registraties (zoals het Centraal Testamentenregister).¹⁰

De wet- en regelgeving rond het notariaat staat in het teken van de rol die de beroepsgroep in de samenleving vervult. Er zijn overeenkomsten en verschillen met hoe het notariaat in andere landen is geregeld. Qua maatschappelijke rol zijn er ook raakvlakken met andere beroepen. Voor regulering van het notariaat kan men bij die ‘buren’ inspiratie opdoen, en andersom. In de discussienota (par. 2.3 en 2.4) wordt daarom de nodige aandacht besteed aan ontwikkelingen bij het notariaat in Frankrijk, Duitsland en België, en aan ontwikkelingen in Nederland bij accountants, advocaten en gerechtsdeurwaarders.

Stof tot nadenken geeft eveneens het boek *The Future Of The Professions* uit 2015 van de Engelse topadviseurs Richard en Daniel Susskind.¹¹ Deze auteurs hebben de rol van beroepsgroepen binnen de samenleving indringend in beeld gebracht en bieden belangrijke aanknopingspunten voor verdere ontwikkeling. Zij beschrijven parallellen tussen veel meer beroepsgroepen dan de hiervoor genoemde en betrekken bijvoorbeeld ook de gezondheidszorg, het onderwijs, de journalistiek en de architectuur erbij.

Een centrale gedachte in het boek van Susskind & Susskind is dat elke beroepsgroep op een ‘grand bargain’ berust. De schrijvers doelen hiermee op een soort ‘sociaal contract’ tussen de beroepsgroep, de staat en de samenleving. Niet een contract in civielrechtelijke zin uiteraard, maar wel een wederkerige (rechts)verhouding langs de volgende lijnen: tegenover goede en toegankelijke dienstverlening door de beroepsbeoefenaren aan burgers, en op de aanname dat de beroepsgroep zorgt dat zij uit integere en professionele mensen bestaat en naar de maatschappelijke behoefte voortdurend aan mogelijke verbeteringen werkt, plaatst de samenleving vertrouwen in de beroepsgroep door bepaalde dienstverlening daar exclusief onder te brengen. Wanneer de beroepsgroep niet aan de maatschappelijke behoeften voldoet, ontstaat er druk om het ‘sociaal contract’ te wijzigen of zelfs op te zeggen.

Momenteel staan veel beroepsgroepen onder druk, stellen Susskind & Susskind, omdat er – vanuit die maatschappelijke behoeften bezien – allerlei problemen spelen, zoals: de dienstverlening is te duur en daardoor ontoegankelijk voor velen; mensen willen vaak meer zelf aan de oplossing van hun problemen kunnen bijdragen terwijl veel professionele kennis maar beperkt

toegankelijk is; en beroepsgroepen opereren als gesloten bolwerken waardoor wantrouwen ontstaat en men de beroepsgroep onvoldoende ter verantwoording kan roepen. In reactie hierop stellen beroepsgroepen veelal kleine veranderingen voor. Zij bieden kleine reparaties aan de oude werkwijze, maar er is behoefte aan een nieuwe mindset. Beroepsbeoefenaren zijn over het algemeen niet zo goed in het delen en hergebruiken van hun kennis en expertise, in het bedenken van mogelijkheden om de toegang tot specialistische kennis anders te organiseren. Vanuit de samenleving wordt ondertussen breder gedacht: voor welk probleem biedt de beroepsgroep eigenlijk een oplossing? Het klinkt een beetje cru, wordt in het boek betoogd, maar als de samenleving een betere manier vindt om de toegang tot bepaalde kennis en expertise te organiseren, zal zij dat niet nalaten.¹² Mede door de geweldige mogelijkheden van de digitale samenleving, zal er voor de beroepen veel gaan veranderen.

Deze analyse van vader en zoon Susskind is voor het notariaat denk ik heel herkenbaar. Net als mensen in andere beroepsgroepen vinden wij het moeilijk om de samenleving te zien als een volwaardige wederpartij in een ‘grand bargain’, met volop recht van spreken. We doen ons best onze maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen, maar vinden het ongemakkelijk ons kwetsbaar op te stellen. Een voorsprong in deskundigheid zal daarbij een rol spelen. Wie weet er nou meer over de maatschappelijke bijdrage van het notariaat dan wijzelf? Maar dat neemt de ‘wederpartij’ onvoldoende serieus. Eigen angst voor de snelle veranderingen die op ons afkomen kan ook meespelen, want dat is heel

10. Discussienota, par. 2.1.1; zie ook mijn bijdrage ‘De rol van het notariaat in de rechtsbedeling’, in: E. Groenewald e.a. (red.), *Naar vernieuwing van de (civiele) rechtspleging*, Den Haag: Boom juridische uitgeverij 2019, p. 83-92.

11. Richard Susskind & Daniel Susskind, *The Future Of The Professions*, Oxford University Press 2015.

12. Zo buigt het ministerie van EZK zich momenteel over de vraag of de notaris een verplichte rol moet houden bij de oprichting van een bv. L. Timmerman en ik schreven daarover voor dat ministerie het rapport *Oprichten zonder omwegen*, IVOR nr. 119, Deventer: Wolters Kluwer 2020. Het rapport is als bijlage bij een kamerbrief aan de Tweede Kamer gestuurd (*Kamerstukken II 2020, 32637-429*).

menselijk. Een focus op de dagelijkse praktijk zal eveneens van invloed zijn: er moet gewoon gewerkt worden. We kunnen niet de hele dag over de maatschappelijke grondslagen van het beroep filosoferen. Toch zal het notariaat zich open moeten opstellen. De toekomst ziet er m.i. zonnig uit als het notariaat erin slaagt minder vanuit zichzelf en meer vanuit grotere maatschappelijke behoeften te denken.

3. Uitgangspunten voor modernisering van de Wna

Deze gedachten liggen ten grondslag aan de suggesties die ik in de discussienota heb gedaan. Dat zegt op zichzelf nog niets over de kwaliteit van die suggesties; we moeten doel en middelen goed scheiden. Het doel van mijn discussienota blijkt uit de titel ervan: het is een uitnodiging tot beantwoording van de vraag hoe het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage kan versterken. In de trant van de ‘grand bargain’ kan men het notariaat een beetje als ‘opdrachtnemer’ van de staat of de samenleving aanmerken. Een opdrachtnemer moet altijd goed naar zijn opdrachtgever luisteren. In de discussienota is daarom aandacht besteed aan signalen die de buitenwacht aan het notariaat afgeeft (par. 2.1 en 2.2). Het notariaat zal daarop een antwoord moeten formuleren. In de commentaren op de discussienota klinkt dat m.i. nog te weinig door.

Het is goed om hierbij voor ogen te houden dat de taakopdracht van het notariaat zoals die uit de ‘grand bargain’ voortvloeit niet of nauwelijks in de Wna is terug te vinden. In de Wna staat niet veel meer dan dat de notaris akten mag passeren (art. 2 lid 1 Wna) en dat de KNB tot taak heeft een goede beroepsuitoefening door de leden en hun vakbekwaamheid te bevorderen (art. 61 lid 1 Wna). Het is ook niet nodig om de ‘grand bargain’ in de wet te expliciteren; wel dient de Wna eraan te beantwoorden. De wet dient er een passend uitvloeisel van te zijn.

Gelet op al het bovenstaande valt voor de KNB te overwegen haar voorstellen tot wijziging van de Wna onder de noemer ‘Versterking van de maatschappelijke bijdrage van het notariaat’ uit te brengen, onderverdeeld in een viertal clusters:

- versterking van de notariële groep en haar dienstverlening aan burgers;
- versterking van de notariskantoren als organisaties;
- versterking van de KNB als organisatie;
- versterking van de slagkracht van de regelgeving.

Deze onderverdeling sluit min of meer aan bij de opzet die de KNB in haar concept beleidsvisie heeft gekozen, maar is meer vanuit de maatschappelijke behoefte dan vanuit het notariaat zelf geformuleerd. Hierna ga ik op elk van deze vier clusters in en komen de in het WPNR gepubliceerde commentaren aan bod. Niet alle voorstellen uit de discussienota komen langs, wel een aantal belangrijke.

4. Versterking van de notariële groep en haar dienstverlening aan burgers

Het kloppende hart van het notariaat wordt gevormd door de mensen die erin werkzaam zijn. Dat noem ik de ‘notariële groep’. Deze mensen doen hun werk voor andere mensen, burgers. Deze twee groepen mensen staan centraal. Voor een optimaal functionerend notariaat is aan beide kanten versterking mogelijk.

Voor een zo sterk mogelijke notariële groep zijn adequate toegangseisen tot het beroep vereist. In deze sfeer wordt in de discussienota gepleit voor verbeteringen in de notariële opleiding (met meer aandacht voor ethiek, digitalisering en ondernemersvaardigheden). Het verderop te bespreken praktijkplan past eveneens in dit plaatje. Het kan helpen de professional professioneler te maken. Een andere versterking die ik voorstel is om kandidaat-notarissen met zes jaar ervaring in de regel notaris te maken en de figuur van de toegevoegd notaris af te schaffen. Intern komt er dan een onderscheid tussen notaris-ondernemer (de huidige notaris) en notaris in loondienst (huidige kandidaat-notarissen met ruime ervaring en toegevoegd notarissen). Extern zijn zij allemaal notaris (zonder toevoeging), want het interne onderscheid doet er bij de externe beroepshandelingen niet toe.

Van Kordelaar, die dit onderdeel van de discussienota heeft besproken, ondersteunt deze voorstellen en benoemt nog enkele goede aanvullende punten. Zo wijst zij er bij de voorstellen om zij-instromers makkelijker toegang tot het notariaat te geven terecht op dat het nog een uitdaging is om dat via opleidingsmogelijkheden en toetsing goed te regelen.¹³ Inderdaad moet worden opgepast dat de opleidingseisen niet te laag worden gesteld. Dat zou ten koste gaan van een hoogwaardige beroepsuitoefening.

13. Van Kordelaar 2020.

Dit brengt mij bij de voor burgers zo belangrijke kwaliteit van de notariële dienstverlening. In de discussienota (par. 2.1.5) wordt voor het begrip ‘kwaliteit’ in het notariaat aangehaakt bij de omschrijving in ISO 9000:¹⁴

“Een organisatie met een focus op kwaliteit stimuleert een cultuur die leidt tot de gedragingen, houdingen, activiteiten en processen die waarde opleveren door te voldoen aan de behoeften en verwachtingen van cliënten en overige belanghebbenden.”

Kantoren dienen daartoe een kwaliteitsbeleid te voeren en ik heb verwezen naar Bartelings die goede suggesties heeft gedaan voor de invulling hiervan.¹⁵ Volgens Verstappen is daarmee onvoldoende aandacht besteed aan wat kwaliteit precies is.¹⁶

Graag verduidelijk ik mijn bedoeling. In gedragsregels en daarbuiten is vastgelegd wat voor bepaalde beroepshandelingen ‘good practices’ zijn. Dat is belangrijk en daar wil ik zeker niet vanaf. Maar kwaliteit is voor mij meer dan dat. De gegeven ISO-omschrijving plaatst ‘kwaliteit’ in de algemenere sleutel van hetgeen de cliënt en anderen van de dienstverlener (i.c. de notaris) nodig hebben en mogen verwachten. Boven een bepaalde ondergrens, en met een duidelijk oog op de eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid, mag elk notariskantoor wat mij betreft zelf bepalen welke diensten het wil aanbieden en op welk prijs- en kwaliteitsniveau.¹⁷ Vervolgens zal het kantoor een kwaliteitsbeleid moeten voeren dat bij de zelf gestelde ambitie past. Door een en ander neer te leggen in het praktijkplan van het kantoor (verderop meer hierover) wordt het kantoor hierop afrekenbaar. Een dergelijke opzet gaat dus niet alleen uit van een *one size fits all* benadering op een bepaald minimum, maar verlangt bovendien dat kantoren hun eigen ambities articuleren, handen en voeten geven en waarmaken.

Het prijsniveau dat ik zojuist al noemde, raakt aan de toegang tot notariële dienstverlening. Rieter heeft hier zorgen over. Zo valt beperkte financiële draagkracht geregeld samen met complexe familieverhoudingen. In zulke gevallen bestaat behoefte aan notariële bijstand. Maar juist in de familievermogensrechtpraktijk zijn de tarieven, sinds die zijn vrij gelaten, flink gestegen. Naar Rieters indruk leeft er in het notariaat slechts een vage notie dat de toegankelijkheid van notariële diensten onder druk staat. Kijkt het notariaat hier misschien een beetje weg?¹⁸ Volgens Wisse legt (ook) de Ombudsman nadruk op toegankelijkheid van de dienstverlening.¹⁹ Ik deel de zorgen, maar zoek de oplossing niet in

een retour naar vaste tarieven. Dat zou de gezonde prikkel van de vrije concurrentie onnodig verzwakken.

Bij de toegang tot notariële dienstverlening betrek ik de mogelijkheid tot dienstweigering. Van de notaris wordt verwacht dat hij bij ‘gegronde redenen’ zijn ministerie onthoudt.²⁰ Hoe ver dat precies gaat, staat niet vast. In de discussienota (par. 3.3.3) wordt ruimte voor de notaris om ‘nee’ te zeggen bepleit. Reflectie daarop heb ik in de commentaren gemist, terwijl dit toch van serieus maatschappelijk belang is. Notarissen die zich bij een amorele rol niet willen neerleggen, worden bij een te enge uitleg onnodig in hun persoonlijke verantwoordelijkheid beknot.²¹ Wellicht kan aan de invulling van het begrip ‘gegronde redenen’ worden toegevoegd dat de notaris ‘nee’ behoort te zeggen, wanneer hij het verlenen van de dienst ‘in gemoede niet rechtvaardig’ acht. Deze woorden ontleen ik aan de Advocatenwet.²²

In het kader van een versterking van de notariële dienstverlening past tevens aandacht voor de akte, en het contact dat notaris en burger voor en bij het passeren van de akte met elkaar hebben. Hillen-Muns vat het goed samen, waar zij onderschrijft dat modernisering van de akte onvermijdelijkheid is. Volgens haar wordt dit in de discussienota geïllustreerd aan de hand van de in de akte gebruikte terminologie (ouderwets), de vorm (papier), het uiterlijk van de akte (onoverzichtelijk), de daarin gebruikte taal (onbegrijpelijk) en het passeerproces (formalistisch). Daarnaast wijst Hillen-Muns erop dat de digitalisering die in het notariaat in opmars is,

14. De ISO 9000-serie zijn standaarden van het ISO-instituut die vastleggen hoe een organisatie haar kwaliteit kan waarborgen.

15. Zie ook P.W. Bartelings, ‘Het organiseren en zichtbaar maken van kwaliteit’, in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, Ars Notariatus, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 69-84.

16. Verstappen 2020, p. 507.

17. Zie ook par. 3.2.4 van de discussienota, over specialisatie en mijn bezwaren tegen een licentiesysteem.

18. Rieter 2020, p. 553.

19. Wisse 2020, p. 296, met verwijzing naar het Jaarplan Ombudsman 2020.

20. Art. 21 lid 2 Wna, uitgewerkt in art. 6 van de Verordening beroeps- en gedragsregels 2011.

21. Vgl. over de ‘amorele advocaat’: Diana de Wolff, *Kernwaarden van de advocatuur*, Deventer: Wolters Kluwer 2020, p. 197/198.

22. Art. 3 Advocatenwet.

aan het belang van persoonlijk contact tussen notaris en cliënt in veel gevallen niet afdoet. Eens. Bij alle verdere ontwikkelingen zullen we dit in de gaten moeten houden.

Wisse benoemt ook nog een ander belang van de burger (en de samenleving als geheel): de toegankelijkheid van het tuchtrecht. Voor het indienen van tuchtklachten mag vanuit maatschappelijk belang niet een te hoge drempel gelden, want ook de indiener van een tuchtklacht waakt over het notariaat; de bescherming van de belangen van de individuele klager is een belangrijk nevendoeel van het tuchtrecht, schrijft Wisse.²³ Dit onderschrijf ik. In de discussienota staan woorden van gelijke strekking (par. 3.6.6).

5. Versterking van de notariskantoren als organisaties

Momenteel staat de notaris als individuele beroepsbeoefenaar centraal in de Wna. In de discussienota wordt voorgesteld daarnaast ook het notariskantoor een belangrijke plaats te geven. Onderwerpen als continuïteit, kwaliteit, intern en extern toezicht, financiering, ICT, innovatie, risicobeheersing en samenwerking met andere beroepsgroepen kunnen volgens mij beter vanuit het kantoor als organisatie, de notarispraktijk, worden benaderd dan vanuit de individuele notaris (ambtsdrager). Dit geldt ook voor kantoren met één notaris, omdat die ene notaris doorgaans mensen in dienst heeft. Ook dan is sprake van een organisatie die als geheel de kwaliteit van het kantoor draagt. Waar van toepassing telt aansluiting van het kantoor bij een ondersteunende franchiseorganisatie mee bij de kwaliteit van de organisatie.

Daarbij stel ik voor om de akten die op een kantoor worden gepasseerd niet langer in het 'protocol' van de individuele, passerende notaris onder te brengen, maar bij de gezamenlijke notarissen van het kantoor. Het woord 'protocol' staat voor: 'de minuten, notariële verklaringen, registers, afschriften, repertoria en kaartsystemen die onder de notaris berusten'.²⁴ Een protocol is dus een verzameling documenten. Ik wil die voortaan niet bij het individu maar bij een kantoor onderbrengen. De tuchtrechtelijke en civielrechtelijke aansprakelijkheid voor eventuele fouten, mochten die bij het maken van die documenten zijn gemaakt, zie ik daar los van.²⁵ Verder bepleit ik dat per kantoor door de notaris(sen) een regelmatig te actualiseren praktijkplan wordt opgesteld. Daarin wordt aangegeven hoe het kantoor zijn notarispraktijk wil invullen.

Roes en Verstappen merken op dat het voorstel over de protocollen de positie van de individuele notaris in zeker opzicht verzwakt (op kantoren

met meerdere notarissen), maar zij wijzen het niet af. Een notaris die het kantoor wil verlaten zal niet het 'eigen' protocol kunnen meenemen. Daartegenover zal de notaris de eigen weg nog steeds elders kunnen vervolgen. Mijn voorstel maakt kantoren als geheel beter aanspreekbaar op de praktijkvoering (jegens KNB en BFT). Roes verwacht dat de voorstellen goed zullen kunnen blijken aan te sluiten bij de door de maatschappij en het notariaat gevoelde werkelijkheid.²⁶ Dat verwacht ik ook.

Over de invoering van het praktijkplan, en mijn voorstel om tegelijkertijd een aantal knellende regeltjes af te schaffen, zijn Roes, Verstappen en Rieter minder goed te spreken.²⁷ Zij vinden dat dit voorstel van een neoliberale geest (en teveel marktwerking) getuigt en dat het neoliberalisme op zijn retour is. Roes wil zelfs dat we op de neoliberale schreden terugkeren en hij mijmert over een staatsnotariaat uit een ver verleden. Zo'n teruggang op schreden vind ik problematisch, want elk tijdperk vormt een reactie op een vorige periode. We willen niet terug naar een eerdere periode om ons opnieuw voor de uitdagingen van toen te plaatsen. Beter kunnen we de lessen van toen goed vasthouden, de lessen uit de afgelopen periode daaraan toevoegen, en vervolgens vooruit kijken.

Volgens mij vraagt onze tijd om individuele vrijheid voor ondernemers en beroepsbeoefenaren, maar ook om het nemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid én afrekenbaarheid op dat laatste. Het neoliberale schrikbeeld dat de genoemde schrijvers voor ogen hebben, probeer ik met die verantwoordelijkheid én afrekenbaarheid juist te bestrijden. Wat dat betreft staan we aan dezelfde kant. In deze sleutel staat mijn voorstel over het praktijkplan.

23. Wisse 2020, p. 298.

24. Art. 1 lid 1 sub f Wna.

25. De discussienota (par. 3.3.6 en 3.3.7) bevat voorstellen op het gebied van beroepsaansprakelijkheid en beroepsaansprakelijkheidsverzekering die aan recente Belgische wetgeving zijn ontleend.

26. Roes 2020, p. 150 en 153; Verstappen 2020, p. 507.

27. Roes 2020, p. 150-153; Verstappen 2020, p. 503 en 505; en Rieter 2020, p. 547 e.a.

Ik heb het notariaat een semipublieke instelling, een nutsbedrijf genoemd.²⁸ In post-neoliberale termen duid ik het notariskantoor ook graag als een maatschappelijke onderneming aan.²⁹ De maatschappelijke missie staat voorop (in het praktijkplan kan men die omschrijven). Een redelijk inkomen voor de mensen die op het kantoor werken is een randvoorwaarde, winst-maximalisatie voor privédoeleinden is niet het doel. Dit doet denken aan de ‘maatschappelijke bv’ (BVM) waarover het ministerie van EZK onlangs een consultatiedocument publiceerde. Dat voorstel laat een keuze voor de BVM-status slechts toe voor bv’s met bepaalde ondernemingsactiviteiten, zoals op het gebied van cultuur, onderwijs en gezondheidszorg.³⁰ Het notariaat hoort daar niet bij. Waarom eigenlijk niet?³¹

Het vaak geschetste beeld dat de notaris in een ‘spagaat’ zit, ambtenaar en ondernemer tegelijk, spreekt mij niet aan. Het notariaat vormt juist een goed voorbeeld van dienstverlening waarin die twee hoedanigheden kunnen samengaan. Als ‘maatschappelijk ondernemer’ is de notaris al lang zijn tijd vooruit. Post-neoliberalisme *avant la lettre*, zou ik zeggen.

Dat Verstappen het praktijkplan als een administratieve last wegzet,³² bevreemdt mij. Bij een onderneming wordt het bepalen en opschrijven van missie, strategie en implementatieplan toch niet als een administratieve last gezien? Het is veeleer een inhoudelijke activiteit die van wezenlijk belang is voor een goede taakvervulling, zeker ook bij maatschappelijke ondernemingen. De Code Sociale Ondernemingen wijst er meteen in principe 1 al op: “de onderneming legt haar missie (...) vast, concretiseert haar doelen en maakt de realisatie ervan inzichtelijk”.³³

Mijn voorstellen rond de praktijkplannen kunnen overigens ook helpen bij het terugdringen van het aantal notariskantoren dat er financieel te zwak voorstaat. Rieter vraagt eveneens aandacht voor deze risico-kantoren (eind 2019 bijna 5% van het totale aantal).³⁴ In het praktijkplan zullen deze kantoren moeten aangeven hoe zij hun situatie willen verbeteren. Vervolgens kunnen zij daar constructief op worden aangesproken.

Een ander belangrijk punt, dat Verstappen terecht aanstipt, betreft de notariële derdengeldrekeningen (art. 25 Wna).³⁵ Ik heb voorgesteld om de procedures rond derdengeldrekeningen aan te scherpen teneinde het frauderisico terug te brengen. De recente verwickelingen rond een prominente Haagse notaris hebben het belang daarvan weer eens onderstreept. Voor de op betrouwbaarheid gebouwde reputatie van het notariaat is het van groot belang dit op te pak-

ken. Ik heb ook voorgesteld de civielrechtelijke grondslag van de derdengeldrekeningen te wijzigen: van gemeenschap tussen begunstigden naar een trustoplossing. Dit is niet alleen bedoeld als een technische vereenvoudiging.

Een vraag die meespeelt, en waarvoor Verstappen aandacht vraagt, is of gelden die bij een transactie op de notariële derdengeldrekening zijn gezet mede voor betalingen aan bepaalde derden zoals het Kadaster (voor verhaal van de inschrijvings- en rekerchekosten) zijn afgescheiden. Ik hoop van wel. Rond deze problematiek wordt binnenkort een uitspraak van de Hoge Raad verwacht.³⁶ In een eerdere WPNR-bijdrage gaf ik al aan dat deze kwestie via een trust-benadering van de derdengeldrekening (zoals in België) eenvoudig valt te regelen.³⁷ Naar geldend recht kan de oplossing misschien worden gevonden in het gegeven dat gemeenschap en trust-constructie kunnen samengaan: zo heeft de goederengemeenschap bij de maatschap een trustkarakter (afgescheiden vermogen).³⁸ Is sprake van vermogensscheiding, dan kan het Kadaster daarvan als direct of indirect bevoordeelde worden aangemerkt, zonder zelf deelgenoot te zijn.³⁹

28. Discussienota, par. 2.1.1.

29. Vgl. J.M. de Jongh, Onderneming en maatschappij: naar een nieuw sociaal contract? – de ‘loi pacte’ als voorbeeld, *Ondernemingsrecht* 2020/80; en M.J. van Uchelen-Schipper, Sociale ondernemingen in Nederland: is het BV-recht nog flexibel genoeg?, *WPNR* 2020/7298, p. 713-726.

30. Het voorstel is van 9 maart t/m 30 april 2021 in consultatie gebracht op www.internetconsultatie.nl.

31. Deze vraag kan men bijvoorbeeld ook stellen voor de sociale advocatuur.

32. Verstappen 2020, p. 507.

33. De Code Sociale Ondernemingen (‘Impact First’) d.d. 1 juli 2017 is te vinden op www.codesocialeondernemingen.nl. Toepassing ervan is een voorwaarde voor inschrijving in het Register Sociale Ondernemingen.

34. Rieter 2020, p. 551.

35. Verstappen 2020, p. 508.

36. In *Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden* 22 december 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:10667 is hierover een prejudiciële vraag gesteld aan de Hoge Raad.

37. Chr.M. Stokkermans, *The Key of Dreams*, over de notariële kwaliteitsrekening, *WPNR* 2018/7205, p. 650/651. Hetgeen de koper bruto op de kwaliteitsrekening stort minus het voor verkoper bedoelde netto-deel, noem ik daar het ‘tarra-deel’.

38. Chr.M. Stokkermans, *Sleutels voor personenvennootschapsrecht*, IVOR nr. 102, Deventer: Wolters Kluwer 2017, par. 2.5.

39. Zoals maatschapscrediteuren van de vermogensscheiding bij de maatschap profiteren zonder zelf deelgenoot te zijn.

6. Versterking van de KNB als organisatie

Minkjan bespreekt in haar WPNR-bijdrage de organisatie van de KNB. Zij bouwt haar betoog op vanuit het propellermodel van Peter Tack, de deskundige op het gebied van verenigingsmanagement bij brancheorganisaties.⁴⁰ Dat propellermodel kent drie bladen die men (toegepast op het notariaat, zoals Minkjan dat doet) als volgt kan samenvatten:

- (1) het positioneren van strategische belangen (om te zorgen dat de politiek het notariaat ziet staan, moet de KNB een lobby voeren voor het publieke belang en het ledenbelang waarvoor zij staat);
- (2) het collectief organiseren (de KNB stelt als publiekrechtelijke beroepsorganisatie regels en zorgt dat de leden zich daaraan houden);⁴¹ en
- (3) het individueel profiteren door de leden (de KNB zoekt draagvlak bij de leden en zorgt dat zij zich gehoord voelen).

Deze drie bladen kunnen elkaar versterken. Het bestuur en het bureau van de KNB vormen de as van de propeller die de drie bladen bijeen houdt. Het is een leuk model en het kan bij de aansturing van de KNB ook nuttig zijn. Het mooie van dit propellermodel vind ik dat die verschillende bladen elkaar versterken waardoor het geheel een vaartje krijgt.

Maar ik mis het tegenwicht. Een propeller (schroef) is links- of rechtsdraaiend. Wie een bootje heeft, weet dat. Zonder tegenstuur draait het bootje in de rondte, wordt het een slang die in zijn eigen staart bijt. Naast de propeller is nog iets nodig om de boot een bestemming te geven en een roer om voortdurend tegenwicht te bieden teneinde het geheel op koers te houden. In het 'grand bargain'-model dat ik heb omschreven is de tegenwicht-functie voor de buitenwacht weggelegd: de wetgever, de overheid en het publiek. De toezichthouder (het BFT) en de tuchtrechter horen daar ook bij, al richten zij zich primair op de notarissen (en hun kantoren), niet op de KNB als organisatie.

Naar mijn mening zijn stappen gewenst om de ramen open te zetten van het nog te gesloten bolwerk dat het notariaat (net als andere beroepsgroepen) is. Dan krijgen wetgever, overheid en publiek meer ruimte om de eigen rol waar te maken. Daarmee kan ook onnodige scepsis jegens het notariaat worden voorkomen.⁴² Bij maatregelen in deze sfeer kan bijvoorbeeld worden gedacht aan een verplichting voor de KNB om een *mission statement* (over het doel van de KNB zelf) te publiceren⁴³ en ook (jaarlijks) een impactverslag waarin de maatschappelijke prestaties en uitdagingen van het notariaat worden

besproken. Tevens valt te denken aan het organiseren van openbare consultaties over (wijziging van) verordeningen van de KNB, waaronder de gedragsregels. Misschien is het ook een goed idee om bij de KNB een maatschappelijke klankbordgroep in het leven te roepen. Een betere zichtbaarheid van buitenwacht-signalen kan verder worden bevorderd door rapporten zoals in par. 2.2 van de discussienota genoemd,⁴⁴ op de KNB-website te plaatsen.

Verder kan ik me voorstellen dat de KNB een concretere taakopdracht krijgt om meer op het vlak van voorlichting en kennisdeling te doen. Zou het notariaat voor het grote publiek niet een equivalent van de website www.huisarts.nl kunnen ontwikkelen (met bijvoorbeeld kennisclips, basismodellen en toelichtingen voor uiteenlopende juridische kwesties)?

In de discussienota (par. 3.5) heb ik verder bepleit om de rol van de ledenraad te versterken door deze een duidelijke rol te geven, vergelijkbaar met die van een raad van commissarissen (advies, toezicht en goedkeuring bestuursbesluiten), en door de omvang van de ledenraad terug te brengen. De ledenraad kent momenteel 22 leden. Dat is teveel voor een effectieve taakuitvoering; de ledenraad is onvoldoende geëquipeerd om het bestuur te helpen én van repliek te dienen. Tegelijkertijd heb ik voorgesteld de rol van de algemene ledenvergadering te versterken door

40. Minkjan 2020.

41. De KNB is een openbaar lichaam in de zin van art. 134 Grondwet.

42. Hoezeer de buitenwacht een beroepsgroep als gesloten bastion kan ervaren, klinkt door in het mooie stuk van Margreet Fogteloo & Annemarie Smolders, De butlers van de Zuidas – bedrijfsadvocaten en ethiek, *De Groene Amsterdammer*, 25 februari 2021, p. 28-35.

43. Een mission statement van de KNB (als organisatie) is iets anders, en zou iets meer ambitie mogen uitstralen, dan hetgeen in de Strategische Agenda 2020-2025 van de KNB als 'missie notariaat' wordt omschreven: een korte karakterisering van de (huidige) functie van de notaris.

44. Waaronder het Ecorys-rapport 'Onderzoek naar de juridische en rechtskundige dienstverlening' (2014), het WODC-rapport *Juridische beroepen in de toekomst* (2016) en de ambtelijke 'Adviesnota over de overheid en juridische beroepen in toekomstperspectief' (2017).

deze meer bevoegdheden te geven, met name tot benoeming en ontslag van de ledenraadsleden. Dit brengt meer democratie in de KNB, wat belangrijk is voor de ledenbetrokkenheid. Het maakt het ook eenvoudiger de ledenraad op basis van een evenwichtige profielschets samen te stellen. Nu berust die samenstelling wat eenzijdig op geografische criteria (de ringindeling).

Minkjan vindt dat nut en noodzaak van deze voorstellen over ledenraad en algemene ledenvergadering niet zijn aangetoond. Zij wil de bevoegdheden van de algemene ledenvergadering juist terugdringen.⁴⁵ Rieter, oud-voorzitter van de KNB, ziet het anders. Volgens hem heeft de KNB wel degelijk een governance probleem en worstelt de ledenraad al jaren met de eigen rol.⁴⁶ Dit is ook mijn waarneming. Het is overigens niet mijn bedoeling geweest aan de ledenraad een initiatiefrecht rond het vaststellen van verordeningen te ontnemen, maar om recht te doen aan de bestaande realiteit waarin het initiatief (vrijwel) steeds bij bestuur en bureau ligt. In het algemeen hoort het initiatief ook daar te liggen. Minkjan en ik zitten wel op hetzelfde spoor ten aanzien van de pet die ledenraadsleden moeten opzetten: zij moeten zich door het belang van de KNB (een publiekrechtelijke beroepsorganisatie waarvoor het publieke belang voorop staat) laten leiden en daarbij 'zonder last' optreden.⁴⁷ Men kan eraan toevoegen dat zij ook 'zonder ruggespraak' moeten handelen (mijn voorstel), maar ik stem met Minkjan in dat dit niet aan goed overleg tussen ledenraadsleden en leden in de weg mag staan.⁴⁸

7. Versterking van de slagkracht van de regelgeving

Voor het implementeren van een aantal voorstellen uit de discussienota is een wijziging van de Wna nodig. Wat de formele wet betreft, zo staat in de discussienota (par. 1.4), rijst de vraag of die een inhoudelijke wettelijke regeling moet geven of dat een kapstok-bepaling volstaat (met uitwerking in lagere regelgeving). Dit laatste is in veel gevallen aantrekkelijk, omdat dan sneller kan worden ingespeeld op toekomstige ontwikkelingen. Dit geldt bijvoorbeeld in kwesties die raken aan digitalisering (een wettelijk raamwerk volstaat) en aan de interne organisatie van de KNB (aan de leden kan een zekere vrijheid worden gegund bij de invulling, zonder afbreuk te doen aan het karakter van de KNB als publiekrechtelijke beroepsorganisatie). Bij het formuleren van concrete voorstellen tot wijziging van wet- en regelgeving verdient dit vraagstuk aandacht.

Van Kordelaar ondersteunt dit. Ten aanzien van de opleidingseisen verdient het volgens haar aanbeveling de wet- en regelgeving in de toe-

komst in ieder geval zo in te richten, dat er ook ruimte blijft om op actuele ontwikkelingen in te spelen zonder dat wijziging van wet- en/of regelgeving nodig is.⁴⁹

De tijd die normaal gesproken nodig is voor het wijzigen van een formele wet moet uitvoeringsinstanties niet onnodig belemmeren in het realiseren van vooruitgang, wanneer de mogelijkheden zich daartoe aandienen. Dit vraagt om een zorgvuldige allocatie van verantwoordelijkheden. Sommige bevoegdheden kunnen het beste bij de wetgever worden belegd, andere bij de minister en weer andere bij de KNB, of bijvoorbeeld het BFT. De bevoegdheidsverdeling binnen de KNB kwam in par. 6 al aan de orde.

De bevoegdheidsverdeling en procedures voor regulering moeten meen ik recht doen aan de eigen verantwoordelijkheden en competenties van de betrokken instanties. De meeste inhoudelijke kennis op het notariële vlak zit bij de KNB. Daaruit vloeit wat mij betreft een belangrijke initiërende verantwoordelijkheid voort. Tegelijkertijd dienen wetgever en minister belangrijke eigen bevoegdheden aan zich te houden. Zij hebben sterke kaarten om – in de grand bargain, opgevat als 'sociaal contract' tussen beroepsgroep en samenleving – het belang van de samenleving te vertegenwoordigen.

Ik heb geen zwart-wit taakverdeling voor ogen, waarin de notariële beroepsorganisatie de persoonlijke belangen van notarissen representeert en daartegenover de Staat opkomt voor het publieke belang. Nee, beide instanties houden terdege rekening met elkaars belang, en hun belangen overlappen. Als publiekrechtelijke beroepsorganisatie staat de KNB immers voor het publieke belang. De aandacht die de KNB tevens heeft voor het ledenbelang, brengt mee

45. Minkjan 2020, p. 385 en 388.

46. Rieter 2020, p. 555.

47. Minkjan 2020, p. 387.

48. Vgl. het 'stemmen zonder last of ruggespraak' door parlementsleden. Om te voorkomen dat men zou kunnen denken dat parlementsleden geen nauwe voeling met hun achterban mogen/moeten hebben, werd dat in 1983 teruggebracht tot 'stemmen zonder last' (art. 67 lid 3 Grondwet).

49. Van Kordelaar 2020, p. 215

dat bepaalde taken beter niet bij de KNB belegd kunnen worden (zo valt de Commissie Toegang Notariaat rechtstreeks onder de minister). Wetgever en minister staan zuiver voor het publieke belang. Van deze laatste instanties mag worden verwacht dat zij hun eigen visies op het publieke belang vormen en daarmee tegenwicht bieden aan de KNB. Zij dienen tevens te waarborgen dat het publiek voldoende gelegenheid krijgt om zich over de ontwikkelingen binnen het notariaat uit te spreken.

Met deze kanttekeningen kan de Wna op sommige punten iets meer een kaderwet worden, waarbij bepaalde specifieke bevoegdheden van de wetgever op minister en KNB overgaan. Voor de minister is daarbij dan de vraag in hoeverre deze slechts een bevoegdheid tot goedkeuring en vernietiging van KNB-regulering zou moeten hebben (zoals nu reeds op grond van de art. 91 en 92 Wna), of ook een aanwijzings- en initiatiefbevoegdheid jegens de KNB. Om het publiek en het parlement goed aangesloten te houden op de ontwikkelingen kan verder worden overwogen om openbare consultatietrajecten voor te schrijven (zoals bij veel wetgeving het geval is). Ook valt voor bepaalde regelgeving te denken aan

een voorhangprocedure zoals bijvoorbeeld voor de Nederlandse corporate governance code geldt (art. 2:391 lid 6 BW). Onder een dergelijke procedure wordt een wijziging van lagere regelgeving vooraf aan de Tweede Kamer gemeld en kan deze interveniëren voordat de regeling in werking treedt.

8. Slot

We zitten in een fase waarin vanuit de beroepsgroep wordt gewerkt aan voorstellen tot modernisering van de wetgeving rondom het notariaat. Het is verheugend dat daarover binnen het notariaat zo'n constructieve discussie wordt gevoerd. De KNB verdient m.i. complimenten voor de wijze waarop zij dit initieert en faciliteert. Het is bij dit project van groot belang om voor ogen te houden wie onze 'wederpartij' is in de 'grand bargain', het 'sociaal contract' dat wij als beroepsgroep hebben met staat en samenleving. In de lopende interne discussies gebeurt dat. Dit getuigt van een oprechte wil tot het nemen van maatschappelijke verantwoordelijkheid. Om breed draagvlak te verwerven is het verstandig dit buitenwacht-perspectief straks een prominente plaats te geven bij de externe presentatie van de voorstellen die nu in voorbereiding zijn.